

ПУБЛІЦИСТИЧНА ЛІРИКА НАТАЛІ ЛІВИЦЬКОЇ-ХОЛОДНОЇ ПЕРІОДУ МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ (1946–1948)

Сьогодні дедалі актуальнішими стають дослідження, присвячені діяльності українських мистецьких об'єднань за кордоном та творчості митців-емігрантів зокрема. Так мистецький доробок Наталі Андріївни Лівицької-Холодної (1902–2004) — письменниці, громадської діячки, учасниці «Празької школи» поетів та варшавських літоб'єднань «Танк» і «Ми», перекладачки, — свого часу досліджували Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Тарас Салига, Леоніла Міщенко.

Перша поетична збірка Н. А. Лівицької-Холодної «Вогонь і попіл» (1934), що вийшла у Варшаві, викликала неоднозначну реакцію критики, бо мала еротичний характер. На думку літературознавця Тараса Салиги, ця книга «свідчить, що поетеса намагалася дати українській літературі таку поезію, якої у ній майже не було» [10, с. 118]. Та вже у другій збірці «Сім літер» (1937) з'являються патріотичні мотиви, які надалі стають провідними. Тут «голос поетеси сповнюється громадянською озвученістю, мужністю інтонацій, патріотичною невтоленністю» [10, с. 121].

Проживаючи у «таборах ді-пі» протягом 1946–1948 рр. (і беручи участь у діяльності Мистецького українського руху), Лівицька-Холодна не переставала писати: в емігрантській періодиці час від часу з'являлися її вірші (які Юрій Шерех зарахував до найпомітніших мурівських надбань), а неопубліковані поезії зберігалися у рукописних зшитках, щоб побачити світ значно пізніше.

У 1950 р. подружжя Холодних переїхало до Йонкерса (штат Нью-Йорк, США). Вільний від роботи у притулку для пристарілих (а пізніше — на картонній фабриці) час Наталя Лівицька-Холодна присвячувала письменницькій справі: співпрацювала із журналом «Жінка», була членом управи Союзу українок Америки. У 1955 р. вона написала біографічну повість про Тараса Шевченка для молоді «Шлях велетня», продовжувала творити в жанрі поезії та художнього перекладу [6, с. 141–142].

Нова збірка «Поезії, старі й нові» побачила світ у Нью-Йорку в 1986 р. коштом Союзу українок Америки. До неї ввійшли відомі твори із попередніх збірок і поезії із рукописних зшитків, сформувавши три ліричні розділи — «На грані» (1944–1967), «Перекотиполе» (1968–1976) і «Остання дія» (1979–1985) [7, с. 92–93]. Як зазначав літературознавець Богдан Рубчак, «декілька близьких людей знало, що в архівах Лівицької-Холодної зберігаються рукописи приблизно двох сотень віршів, себто куди більше, ніж було поміщено в... надрукованих збірках. Що головніше, майже ніхто не знав, що в цих нових творах поетка поволі й систематично міняла манеру свого почерку» [8, с. 7]. Можливо, саме тому виникла думка, що вона була малоактивною у літературному процесі діаспори (хоча були, безумовно, і творчі перерви).

Предмет нашого дослідження — збірка «На грані», яка склала окремий розділ у згаданому нью-йоркському одностомнику і об'єднала ліричні твори періоду 1940–1960-х років. Епіграфом для неї стали рядки з поезії Оксани Лятуринської: «Вершини Духа і низи падіння, / нема, нема ніколи їм границь». На думку літературного критика Богдана Бойчука, вірші віддзеркалюють глибокі і темні настрої авторки та її песимістичне бачення світу. Поетесу вражає жорстокість війни, котра докорінно змінила свідомість людей, а разом — і її власний світогляд: тепер вона вважає це життя за «гірке питво» і «трагічний кін», відчуває себе чужою — «немов у труні» [1, с. 287]. Декадентські настрої присутні й у назві збірки — «на грані», — якою авторка означила усвідомлену межу добра і зла, двох епох, вічного і суєтного, життя і смерті, істинного та нищого.

Поезії написані у жанрі публіцистичної лірики. За визначенням публіцистична лірика — це ліричні твори, адресовані конкретній особі (або групі осіб) та водночас широкому колу читачів,

в яких за допомогою художньої декларації виражаються актуальні світоглядні, політичні погляди, а поемічний сюжет розвивається навколо предмета зображення — особистісних, суспільних, ідеологічних, естетичних цінностей. «У публіцистичних поезіях знаходять втілення такі специфічні властивості публіцистичного образу, як персоніфікація понять, народження образу з ідеї, таке злиття емоційного з раціональним, при якому метафоричність чіткіше окреслює думку <...> Публіцистична лірика дає уявлення про велике, загальне, переконує силою емоційної дії, а не логікою фактів...» [5, с. 581].

Вірші, що ввійшли до збірки «На грані» і написані протягом 1945–1948 рр. — «Молитва» (1945), «Інвектива» (Товаришам подорожі по Німеччині) (1945), низка «листоків з щоденника» — «Тополі» (1945), «Жарт» (1945), «3 минулого» (1945), «На роздоріжжях» (1945), «Осінь» (1945), «Тривання» (1947), «Самотність» (1947), «Не треба слів» (1947), — «Розмова з янголом» (Пам'яті І. Л.) (1945), «Чортополохи» (1947), «Господні терези» (1947), «Напередодні» (1948), «Лист» (1948), «Україні» (1948), «Жнива» (1948).

Дослідниця Леоніла Міщенко вважає, що вся творчість поетеси — «це своєрідна філософія любові, трагедія самотності, філософія життя й смерті» [6, с. 144]. «Несуетна в побуті, несуетна в літературній роботі й не вельми охоча до публічних об'явлень чи нагадувань про себе друком — це справді характерне для неї. Від перших своїх віршів вона показала себе як поетеса здебільшого камерна. Вона пише про себе й про себе, але вона пише про епоху. Це соціальна лірика чи лірична соціальність. Це — мовби листи, щоденник, особистий документ. Епоху вона розглядає на ландшафті своєї душі» [11, с. 133–134].

Тонкий лірик, Наталя Лівницька-Холодна поступово змінила манеру свого письма, переходячи від особистісних, інтимних тем до соціально значимих. Поезія наповнена живим образами Євгена Маланюка, Олени Теліги, Юрія Липи, Олега Ольжича, виразною метафориною, що досягається злиттям раціонального та емоційного начал, колоритним мовленням, текстуально перегукується із творами інших митців, а подекуди (як виявили Богдан Рубчак і Юрій Шерех) містить цитати з них, приховані алюзії, численні епіграфи з Оксани Лятуринської (таких найбільше), Ігоря Антонича, Годося Осьмачки, Богдана Бойчука, мотто з українського фольклору. У центрі твору — не ліричний герой, а сама поетеса (незауважоване «я»). Публіцистична лірика Лівницької-Холодної розкриває не стільки мистецькі, скільки загальнолюдські проблеми еміграції (питання морального вибору, совісті, духовності, самотності, приреченості тощо). На першому плані її віршів — Людина. У безладі повоєнної доби порушується найважливіша проблема, яка не втратила своєї актуальності дотепер, — проблема справжніх цінностей та місця особистості в контексті нової епохи.

Низка поезій має конкретне авторське визначення жанрової форми публіцистичної лірики — «листки з щоденника». Науковець Тарас Салига зауважив, що «в таких «щоденниках» ліризм, почуттєво-емоційні ресурси дуже часто спрямовуються в епічне русло, вони виконують функцію своєрідної оповідності» [9, с. 126]. І справді, у поезії «Тривання» туга за батьківщиною поєднується зі страхом втрати людськості, яку обов'язково треба пронести «у боротьбі нерівній» з часом і чужиною: «І в цій пустелі, серед крику й бруду, / серед перекупок і крамарів, / я так боюсь, що я також забуду, / що Бог мене людиною створив...» [4, с. 129].

У вірші «Самотність» домінує той же мотив — усвідомлення своєї приреченості у таборовому світі, сірості «трудящих...днів» і водночас — нескореності, незламності духу: «...повз гнилизну й бруд ніщоти, / Крізь бубнів грім і марність слів / Я йду» [4, с. 129–130]. Оптимістичний маніфест — «Я йду» — стає життєствердним.

Відвертим презирством до «юрби обманців і калік», котрі «царствують» і в цьому новому, емігрантському, світі, наповнена поезія «Не треба слів». Особливо емоційною і виразною є остання строфа: «Нехай же царствують на славу, / бо знають: за гріхи оті / знов у вінку з тернів кривавих / умре Спаситель на хресті» [4, с. 131]. Образ Спасителя — ключовий: він символізує мотив спокути за чужі гріхи.

У творі «Чортополохи» у контексті зображення безбарвних переселенських буднів поетеса гостро у публіцистичній формі викриває вади новопроголошеної «демократії», коли кожен має право на «сміх і гамір» у такій невідповідній цьому час, де нікого не цікавить творчість: «Що їм до того, що в святій нестямі / дурний поет писати вірші хоче!» [4, с. 130]. Більшість втікачів сприймає того митця щонайменше як божевільного. Але по-справжньому засмучує те, що

чимало талановитих людей «відклали» свою творчість до «кращих» часів: «І ти, поете, запихайсь горохом / та мрій щодня про сало і ковбаси. / Давно вже заросла чортополохом / в твоїй країні стежка до Парнасу» [4, с. 130]. У останніх рядках Наталя Лівницька-Холодна констатує: такі ж творці-чортополохи залишилися і в Україні — за завісою побутових проблем вони рятуються не тільки від війни, а й від свого істинного покликання.

Мотив божої відплати за всі «і добрі і гидкі» справи та думки присутній у поезії «Господні терези». Місію — звершення правосуддя — авторка покладає лише на Всевишнього. Після тріумфу справедливості справжнє і вічне засяє «саявом правди і любови», а псевдомитці-чортополохи відійдуть у забуття. У вірші «Жнива» — очікуваний фінал: «Хай же прийдуть ті нежданні й пізні. / Ті жнива, сподівані такі! / І впадуть покоси, зрізані / вимахом Господньої руки» [4, с. 134]. Незважаючи на поважний вік («сивий попіл» на волоссі, спокій «зрілих літ»), поетеса не боїться підсумків, тому що бачить у майбутньому щиру осінь, бо її «душа, як стиглий колос жита, / зберегла для житниць свій тягар».

У посланні «Україні» авторка подумки повертається до Вітчизни, сумно помічає жакливі наслідки війни, голоду, репресій. Тугу за рідним краєм підкреслює епіграф із поезії Оксани Лятуринської: «О, сповни, сповни найясніші мрії; / над Києвом дай зріти голуби». У «таборах ді-пі» Лівницька-Холодна спілкувалася із багатьма очевидцями руйнувань, яких зазнала Україна, — звідси й такі актуальні звернення: «Щоночі снишся Ти кошмаром, / лякаєш мертвим сном осель, / печеш незгаслим ще пожаром / і студиш холодом пустель» [4, с. 133–134]. Українська земля ось уже скільки століть приречена йти «зморою страшною», скалічена й зневажена. У цьому поетичному посланні (яке, до речі, теж є жанровим різновидом публіцистичної лірики) бачимо лише назрілий біль, але немає жодного докору або осуду. Тривога поетеси зникне тільки тоді, коли «дні слави» стануть реальністю [7, с. 93].

У поезії «Лист» Наталя Лівницька-Холодна воскресила образ дорогої подруги — Олени Теліги, страченої у Бабиному Яру в лютому 1942 р. Навіть у жакливий воєнний час людська дружба, вірність, розуміння залишилися незнищеними. Авторка звертається до подруги як до живої, черпаючи наснагу із колишніх листів, вчитуючись у її «пахучі строфи»: «І в цих жорстоких днях, немов із dna криниці / цілющої води безмежне джерело, / в моїй душі твоєї ніжності тепло / сіяє золотом і бризками іскриться...» [4, с. 133]. Давні образи, «все зайве і пусте» стирається перед обличчям вічності, а в щирій розмові з дорогою людиною народжується віра в себе [7, с. 93–94].

Вірш «Напередодні» має певне підсумкове значення і для життєтворчого шляху поетеси, і для цього віршового розділу зокрема. У передчутті можливої загибелі («Вечір дивиться в очі стурбовано» — вечір життя, «ніч зближається тихо й грізно» — безповоротність вічності), напевне, напередодні смерті і наближення до тієї заголовкової грані, авторка прагне залишитися Людиною, хоча предковічна тривога сильнішає і спонукає мимоволі шукати підтримки у «рідних лицах»: «І так шкода, що там, за гранями, / де нема ні турбот, ні печалі, / десь загубимо риси кохані ми / й попливемо у путь без причалів» [4, с. 132].

Подібну «безпричальність» простежуємо й у ліриці Євгена Маланюка (зокрема у вірші «Стилет чи стилос»), але його «відплиття» у «безмежжя», у «береги краси», озброєння всепереможним словом (стилос-перо) різко контрастує із цим тривожним і приреченим передчуттям загибелі, що стає домінантним у віршах Наталі Лівницької-Холодної.

Прикметним для збірки є економне використання кольорів, що не надто притаманно стилю поетеси. Так у поезії «зникає червоний, а чорний і синій використовуються в конкретно-описових значеннях: «синій вечір», «чорні бурі». Туга за Вітчизною, поглиблена усвідомленням трагізму війни, набуває відтінку безвиході, межує із відчаєм. Україна відчувається як втрачена назавжди» [2, с. 71].

Отже, книга «Поезії, старі й нові» пройнята передчуттями підсумків прожитого життя, самотності та... смиренності. Таборів будні позначилися на творчості поетеси, тому провідним у її мистецькій позиції є критичне сприйняття псевдомистецької атмосфери, невизнання будь-яких моральних компромісів.

Твори останнього десятиліття ХХ ст. наповнені наскрізними для лірики Лівницької-Холодної патріотичним мотивам («О Україно!..», «Як щодня...», «Розпач», «Травень на чужині», «Утома», «Осінь», «Перед бурею», «Молитва подячна» тощо).

Незважаючи на песимістичність і дещо похмуру тональність віршів (що має свої об'єктивні причини), збірка може здатися «занепадницькою», але в ній все-таки переважають інвективні мотиви (викриття духовного зубожіння політичних втікачів, руйнування високих моральних ідеалів перед страхом фізичної загибелі). Наскрізна ідея поезій — оптимістичне нескорення перед відчаєм, тому навряд чи помилимося, якщо назвемо творчість Наталі Ливицької-Холодної мурівського періоду життєствердним маніфестом Людини-емігранта ХХ століття.

Література:

1. Бойчук Б. Наталя Ливицька-Холодна // Богдан Бойчук. — Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн. — К. : Рось, 1995. — Кн. 4. — С. 286.
2. Єременко О. Магія кольорів у ліриці Н. Ливицької-Холодної // Олена Єременко. — Слово і час. — №4. — С. 68–72.
3. Куценко Л. Останні гавані безпричальності : Самота і старість Наталі Ливицької-Холодної // Леонід Куценко. — Українська мова та література. — 2006. — травень (№ 18). — С. 21–23.
4. Ливицька-Холодна Н. На грані (1944–1967) // Ливицька-Холодна Н. Поезії, старі і нові. — Нью-Йорк : Видання Союзу Українок Америки, 1986. — С. 121–146.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К. : ВЦ «Академія», 1997. — 752 с. — (Nota bene)
6. Міщенко Л. Один мотив — любов до України : (До 100-річчя від дня народження Наталі Ливицької-Холодної) // Леоніла Міщенко. — Дзвін. — 2002. — № 8. — С. 141–144.
7. Немченко Г., Немченко І. «Любови ненаситної скарби» : (До 100-річчя від дня народження Наталі Ливицької-Холодної) // Галина Немченко, Іван Немченко. — Визвольний шлях. — 2002. — № 12. — С. 85–97.
8. Рубчак Б. Серце надвоє роздерте : [Н. Ливицька-Холодна] // Богдан Рубчак. — Ливицька-Холодна Н. Поезії, старі і нові. — Нью-Йорк : Видання Союзу Українок Америки, 1986. — С. 7–57.
9. Салига Т. Одна з найяскравіших «жон руських» нашої поезії : [Оксана Лятуринська] // Тарас Салига. — Високе світло : Літературно-критичні студії. — Львів : Каменярь ; Мюнхен : Український Вільний Університет, 1994. — С. 224–242.
10. Салига Т. Сім літер любові : [Наталя Ливицька-Холодна] // Салига Т. Високе світло : Літературно-критичні студії. — Львів : Каменярь ; Мюнхен : Український Вільний Університет, 1994. — С. 112–131.
11. Слабошпицький М. Остання з великого покоління : [Наталя Ливицька-Холодна] // Михайло Слабошпицький. — Київ. — 2005. — № 3. — С. 131–135.
12. Українське Диво : Поет. антол. / [за упоряд. та ред. В. Коломійця]. — К. : Укр. письменник, 2005. — Кн. II. — 535 с.

Political-Journalism Features within the Lyrics Written by Natalia Livytska-Kholodna During the Artistic Ukrainian Movement Period (1946–1948)

The object of the study is the lyrical section «On the Edge» from the collection of «Poetry, old and new» (1986) written by Natalia Livytska-Kholodna. The main reasons for writing poems with the political-journalism features in 1946–1948 were the poetess' longing for the Fatherland, uncovering the spiritual impoverishment of political refugees, the destruction of high moral ideals in the face of fear of physical death. Despite these pessimistic motives the poetry by Natalia Livytska-Kholodna is full of life-affirming ideas connected with the twentieth century emigrant's life.